

Teatrul online nu s-a inventat în pandemie

Marina HANGANU

"George Ciprian" Theatre, Buzău, Romania

marina.hanganu@gmail.com

Abstract: *Theatre dependent on proximal audiences has become difficult or utterly impossible during the pandemic, whereas performances that take place exclusively online are now common. Instead of sparking actual innovations, the COVID-19 crisis has brought to the fore experimental artistic practices that were largely marginal until recently. This article contextualises online theatre nationally and internationally with reference to the diverse morphology of telematic art and to some of the artists who have contributed to its development since the 1960s. The much-debated concept of "liveness" resurfaces as a way of distinguishing between performance that uses the Internet solely as a distribution and consumption medium and telematic art, which integrates it structurally. While the "force majeure" strand of online performance is a form of creative resilience, the artistic incorporation of telecommunications goes beyond practical necessity. Mainstream theatre, currently brought to its limit, can learn from the history of experimental theatre and thus enlarge its means of expression, its rehearsal methods and its understanding of "presence".*

Keywords: *telematics, online theatre, experimental art, mainstream, force majeure.*

How to cite: HANGANU, Marina (2020) "Teatrul online nu s-a inventat în pandemie", *Concept* 2(21), pp. 13-26.

Introducere

Teatrul la distanță nu a fost inventat în pandemie. Așa cum voi demonstra în continuare, criza COVID-19 nu a generat inovații, ci a scos la iveală practici artistice experimentale în mare parte necunoscute în afara cercurilor de specialiști. Cel mai influent exemplu este *arta telematică*, a cărei tradiție este lungă, dar care abia acum a pătruns în „mainstream”. Voi realiza o schiță de ansamblu a varietăților de teatru telematic (ca subdiviziune a practicilor performative telematice), atrăgând atenția asupra faptului că

folosirea tehnologiilor de comunicare la distanță nu este rezervată exclusiv unui *teatru în forță majoră*.

Ce este și ce nu este arta telematică?

Telematica este domeniul telecomunicațiilor digitale (telecomunicații plus informatică). Numesc *telematic* orice spectacol care folosește Internetul și, în sens larg, telecomunicațiile, ca *schelet compozițional* – sau, în termenii lui Jennifer Parker-Starbuck, ca *tehnologie subiect* fără de care spectacolul nu ar putea să aibă loc (Parker-Starbuck, 2011). Teatrul telematic conectează cel puțin două spații diferite într-o buclă de feedback (conexiunea nu este unilaterală). Nu există un consens cu privire la cel mai potrivit nume pentru acest tip de artă (Sant, 2013, pp. 255-257). Câteva denumiri frecvent întâlnite (care nu se suprapun perfect) sunt *networked performance* (performance interconectat, în rețea), *online performance*, *Internet performance*, *cyberformance*, *cybertheatre*, *distributed performance*, *telepresent performance*, *teatru-Skype* și lista poate continua. O distincție între termeni este uneori realizată între spectacolele care au loc în realitatea virtuală (simulare computerizată) și cele care conectează spații fizice. De pildă, Steve Dixon (2007), Maria Chatzichristodoulou (2010) și Sarah-Bay Cheng (2010) se referă doar la spectacolele distribuite în spații *fizice* aflate la distanță ca fiind *telematice*.¹ Helen Varley Jamieson (2008), cea care a inventat termenul *cyberformance*, remarcă, însă, că orice conexiune la distanță prin Internet, inclusiv într-un spațiu VR, este *telematică* din punct de vedere tehnic. Chiar dacă Maria Chatzichristodoulou consideră teatrul telematic o subdiviziune a *cyberteatrului*, voi adapta clasificarea ei și voi împărți ***teatrul telematic*** în spectacole care au loc în **1) spații fizice, 2) spații virtuale (VR) sau 3) spații fizice și virtuale**. Din moment ce tehnologia evoluează rapid, teatrul și performance-ul telematic sunt într-un flux continuu. Cu toate acestea, nu ezit să afirm că arta telematică este o categorie artistică deja formată, din moment ce condiția absenței fizice, dublată de teleprezență, este comună tuturor formelor sale și a fost explorată îndelung. Așa cum am scris cu altă ocazie, există mai multe tipuri de teleprezență (vizuală, sonoră, sau prin tele-acțiune fizică) (Hanganu, 2019, pp. 63-64), dar teleprezența audio-vizuală este cel mai des întâlnită.

Numeroși artiști-cercetători² au scos în evidență importanța caracterului *live* al performance-ului telematic.³ Spectacolele care au loc *într-un singur spațiu* și sunt transmise prin live-streaming (webcast) *nu* sunt artă telematică; ceea ce nu înseamnă că teatrul telematic nu poate fi transmis și prin live-streaming. Nici spectacolele înregistrate în avans și difuzate în „premieră live” pe YouTube sau Facebook nu sunt artă telematică – aici, caracterul *live* ține strict de specificul tehnologic și de co-prezența temporală a publicului

¹ Chiar dacă Dixon și Chatzichristodoulou nu afirmă acest lucru explicit, deducția mea se bazează pe exemplele pe care fiecare le analizează în cadrul diferitelor categorii și pe clasificarea cyberteatrului oferită de Chatzichristodoulou (discutată în continuare).

² De pildă, Maria Chatzichristodoulou, Helen Varley Jamieson și Christina Papagiannouli.

³ Caracterul live e important pentru teatru în general.

dispersat geografic (vezi și celebra dispută academică Peggy Phelan – Philip Auslander). „Viul” unei înregistrări diferă, însă, complet de schimbul în timp real între actori și public. În ambele situații, „live-streaming” și „premieră live”, Internetul e doar un mediu de distribuție și consum. Pentru ca un spectacol să fie telematic, cel puțin una dintre aceste relații trebuie să fie mediată live de tehnologie, facilitând un schimb bidirecțional: 1) între performeri (actorii fiind o subcategorie), 2) între performeri și public, 3) între membrii publicului (atunci când schimbul dintre ei este structurat artistic și face parte din rama performativă). În cele trei cazuri, persoanele (sau obiectele interactive) se află în spații diferite și interacționează de la distanță în timp real.

Conștientizarea de către public a faptului că schimbul de informație între spațiile diferite se petrece *live* este important în telematică. Dacă desfășurarea în timp real nu este semnalată într-un fel sau altul, publicul poate crede că vizionează o înregistrare. O formă de participare sau interactivitate este benefică atunci când vine vorba de spectacole accesibile *exclusiv online*. În cea mai simplă formă a sa, un text-chat live (chiar și numai între membrii publicului) poate suplini co-prezența fizică în sala de teatru și poate inversa creativ convenția împământenită de a nu „vorbi” în timpul spectacolului.⁴ Posibilitatea unui schimb live între actori și public sau cel puțin semnalarea clară a prezenței publicului de către actori este crucială pentru senzația de viu (englezescul *liveness*) în spectacolele care au loc exclusiv online. Simplul fapt că publicul se află în aceeași întâlnire pe Zoom cu actorii, chiar dacă nu interacționează cu ei, poate fi un semn al caracterului live. Desigur, publicul poate fi „păcălit” prin crearea unui webcam virtual fals, dar aceasta e o altă discuție.

Membrii publicului se pot afla la distanță față de actori, în același spațiu fizic cu actorii sau la distanță față de unii actori și în același spațiu cu alți actori. Mai mult, ei pot participa la acțiune, pot interacționa de la distanță, cu actorii sau între ei, sau pot avea un rol tradițional, fără a fi implicați direct în acțiune. Publicul telematic poate cuprinde indivizi dispersați geografic, în fața dispozitivelor lor, sau poate fi constituit din grupuri co-prezente fizic sau în spații virtuale. Nu e obligatoriu ca performerii să fie oameni – un braț robotic manipulat de la distanță,⁵ un canar sau un filodendron⁶ pot foarte bine să devină performeri non-umani într-o instalație telematică.

Înmulțind tipologiile de mai sus cu numărul de spații care pot fi conectate în diverse configurații (trebuie să fie minim două, dar nu există o limită superioară, teoretic),

⁴ Am întâlnit acest comentariu la membrii publicului spectacolului online *Mad Forest* (2020), dar și urmărind înregistrări difuzate pe YouTube Premiere alături de oameni din lumea întreagă în cadrul programului online al Teatrului Național din Londra (National Theatre Live). Pentru *Mad Forest*, vezi: <https://fishercenter.bard.edu/events/spring-mainstage-2020/> (accesat 01.08.2020).

⁵ Cel mai cunoscut exemplu este, probabil, instalația telematică *Telegarden* realizată de artistul Ken Goldberg (1995-2004): <https://goldberg.berkeley.edu/garden/Ars/> (accesat 31.07.2020).

⁶ Vezi instalația telematică a lui Eduardo Kac: *Essay Concerning Human Understanding* (1994): <http://www.ekac.org/essay.html> (accesat 31.07.2020).

se poate deduce varietatea imensă a artei telematice existente sau potențiale, fie că vorbim de teatru, dans, performance art, instalație sau muzică.

De ce telematică?

Judecând după experimentele inițiale de artă telematică bazate pe tehnologii precum telex, telefon, SSTV⁷ și conexiuni prin satelit, o bună parte din atracția telematicii pare să fi fost *posibilitatea de a crea la distanță alături de alți artiști și/sau alături de public*.⁸ Conținutul propriu-zis era marginal în unele dintre aceste forme timpurii în comparație cu simplul act de a colabora la distanță.⁹

Dorința de a lucra cu artiști internaționali și de a ajunge la un public dincolo de granițele geografice este o justificare suficient de puternică pentru existența teatrului și a performance-ului telematic și poate fi un domeniu bogat pentru pedagogia teatrală și pentru descoperirea unor noi metode de a repeta. E cazul proiectului universitar *Immersive Telepresence in Theatre*¹⁰, realizat de Universitatea Coventry (UK) în parteneriat cu Universitatea din Tampere (Finlanda) și cu alte universități din lume începând cu 2015. În ceea ce privește rolul practic al telematicii, această ramură este o rudă îndepărtată a teatrului în forță majoră, dar merge dincolo de majoritatea exemplurilor de teatru în pandemie prin adoptarea conștientă a unei poetici a spațiilor îndepărtate și a întâlnirilor interculturale.

În ce mă privește, sunt atrasă în special de *teatrul telematic care se raportează la tehnologie inclusiv la nivel de conținut*, telematica devenind într-adevăr o tehnologie-subiect. Aceste spectacole justifică folosirea telematicii comentând asupra tehnologiei înseși și asupra efectelor ei, cum ar fi separarea și simultaneitatea. Indiferent de motivația lor, performance-urile telematice sunt cu adevărat reușite atunci când explorează specificitatea mediului digital.

Context pre-pandemic

Categoria largă a *performance-ului telematic* (performance art, instalații, teatru, dans, muzică) datează cel puțin din anii '60 odată cu mișcarea Fluxus (Allan Kaprow și nu numai). Unul dintre primele exemple de *teatru telematic* a fost *Double Entendre*, realizat de David Douglas în 1980 folosind transmisiunea audio-video prin satelit.¹¹ Au trecut 40 de ani

⁷ SSTV, „slow scan television”, e o formă timpurie de a transmite imagini la distanță, cadru cu cadru, nu sub formă de video cursiv.

⁸ Eduardo Kac oferă o istorie detaliată a primelor forme de artă telematică în cartea sa, *Telepresence and Bio Art: Networking Humans, Rabbits and Robots*.

⁹ Vezi, de exemplu, performance-ul realizat de Liza Bear și Keith Sonnier: *Send/Receive Satellite Network* (1977): <https://www.keithsonnier.net/sendreceive.html> (accesat 01.08.2020).

¹⁰ *Immersive Telepresence in Theatre*: <https://telepresenceintheatre.coventry.domains/uncategorized/hello-world/> (accesat 01.08.2020).

¹¹ Chiar dacă nu e în mod normal considerat „teatru”, îl includem aici datorită existenței unei acțiuni ficționale realizate de performeri care și-au asumat personaje. O descriere e disponibilă aici: <http://www.mediaartnet.org/works/double-entendre/> (accesat 31.07.2020).

și teatrul telematic (alături de arta telematică în sens larg) a continuat să se dezvolte, ceea ce dovedește negreșit că dorința de a depăși distanța fizică este mai profundă decât necesitatea pur practică de a face asta.

Dintre artiștii și companiile celebre care au activat (sau încă mai activează) în domeniul teatrului telematic, menționez The Hamnet Players (Stuart Harris, SUA – teatru telematic prin text chat), The Plaintext Players (Antoinette LaFarge et al., SUA – teatru telematic în medii virtuale textuale MOO și spații fizice), Stephen Schrum (SUA – teatru telematic în medii virtuale textuale MOO), Desktop Theatre (Adriene Jenik și Lisa Brenneis, SUA – teatru telematic în medii virtuale), Second Life Shakespeare Company (SLSC – teatru telematic în *Second Life*), Avatar Body Collision (artiste din țări diferite: Helen Varley Jamieson, Karla Ptacek, Leena Saarinen, Vicki Smith – teatru telematic în spații virtuale și fizice), George Coates Performance Works (SUA – teatru telematic în spații fizice), The Gertrude Stein Repertory Theatre (Cheryl Faver și John Reaves, SUA – teatru telematic în spații fizice), Blast Theory (UK – teatru/performance în realitatea mixtă), Station House Opera (UK – teatru telematic în spații fizice), The Chameleons Group (Steve Dixon et al. – teatru telematic exclusiv online), Maria Chatzichristodoulou (UK – teatru telematic cu public exclusiv online), Christina Papagiannoulis (UK – teatru telematic cu public exclusiv online), Studio Biscoe (teatru, dans și muzică în spații fizice și virtuale), La MaMa CultureHub New York (producător de evenimente telematice), proiectul *Immersive Telepresence in Theatre* (UK și Finlanda), Kay Voges (Germania) sau Sylvia Lane (UK – teatru-dans telematic).

În domeniile artistice învecinate (și nu întotdeauna perfect separabile unele de altele sau față de ceea ce numim „teatru”), cum ar fi dansul, performance-ul și instalațiile telematice, îi amintesc pe Kit Galloway și Sherrie Rabinowitz,¹² Nam June Paik, Roy Ascott, Bill Bartlett, Robert Adrian X, Ken Goldberg, Eduardo Kac, Paul Sermon, Andrea Zapp, Johannes Birringer și grupul ADAPT, Gerfried Stocker (Ars Electronica, Austria), Troika Ranch (SUA), Konic THTR (dans și performance telematic), Dries Verhoeven, Annie Abrahams, Suzon Fuks sau Daniel Pinheiro. Listele sunt departe de a fi exhaustive.

În România, cel mai vechi spectacol de teatru telematic despre care am găsit informații este *Alice (Pe urmele lui Lewis Carroll)*, regizat de Kedves Emőke în 2013.¹³ Spectacolul a fost co-produs de Teatrul Maghiar de Stat Csiky Gergely din Timișoara și Inno-Motive Nonprofit Kft. din Szeged, sub egida Programului de Cooperare Transfrontalieră Ungaria-România 2007-2013.¹⁴ Sălile de teatru din Timișoara și Szeged erau conectate prin video-conferință, iar actorii-copii jucau în limba engleză, filmați în timp real de cameramani. Publicul din România vedea ce se întâmpla în Ungaria și, invers, cei din Ungaria vedeau

¹² Spectacolul de dans *Satellite Arts Projects*, realizat în 1977 prin conexiune audio-video prin satelit cu sprijinul NASA, este un reper al artei telematice.

¹³ Nu exclud existența unor alte spectacole telematice realizate în România înainte de această dată. E întotdeauna riscant să afirmi că un spectacol a fost sau nu „primul”.

¹⁴ Descrierea spectacolului *Alice (Pe urmele lui Lewis Carroll)*:

<http://www.tm-t.ro/ro/?page=listpaged&pid=545&arh=1> (accesat 03.01.2021).

proiectată acțiunea din România. Spectacolul era de asemenea transmis live pe Internet sub forma unui montaj din ambele spații.¹⁵

Un alt exemplu este *Long Distance Affair*, care constă într-o serie de performance-uri create de compania PopUP Theatrics (Ana Mărgineanu, Peca Ștefan, Tamilla Woodard) în colaborare cu artiști din toată lumea – actori, coregrafi, dramaturgi și regizori. Performance-urile conectează o persoană (membru solitar al publicului) și un performer distanțat geografic într-un episod de teatru intim unu-la-unu. Primele performance-uri au avut loc în 2011 pentru publicul din New York, apoi au fost prezentate în diverse contexte (Edinburgh Festival Fringe 2013, Buenos Aires 2013, București 2014 – în cadrul Platformei Internaționale de Teatru, ArCub). În timpul pandemiei, *Long Distance Affair* s-a reinventat pentru un public internațional izolat în casă și a cuprins și performance-uri pentru mai multe persoane conectate simultan.¹⁶ În 2020, PopUP Theatrics a produs și seria de spectacole pe Zoom *Instrucțional pentru singurătate* pentru un public distribuit.¹⁷

Practica personală

Ca regizoare de teatru, am lucrat în domeniul teatrului și al performance-ului telematic din 2015. Cercetarea mea doctorală din cadrul UNATC „I.L. Caragiale” București se axează pe dramaturgia teatrului telematic (dramaturgie în sensul de construcție a întregului spectacol, nu doar de scriere a unui text). Telematica este fascinantă pentru că oferă șansa explorării artistice a comunicării umane și non-umane, a separării, a conexiunii, precum și posibilitatea colaborării *dincolo de granițe și dincolo de uman*.

Prima incursiune personală consistentă în domeniul telematicii a fost *Strada Popa Rusu Nr. 30* (2015), un spectacol de teatru imersiv despre migrație și memorie.¹⁸ Maxim doi participanți odată explorau o instalație site-specific ghidați prin telefon de actrița Armine Vosganian, care juca rolul unei tinere emigrante. Chiar dacă personajul pretindea că sună din New York, actrița se afla într-o cameră diferită din aceeași clădire. Din moment ce spectacolul era un joc de imaginație, un amestec de ficțiune și realitate, participanții erau invitați să intre în rolul unor potențiali chiriași ai camerei din copilărie a personajului. Abia la final li se spunea unde se aflase actrița în tot acest timp – și o întâlneau în persoană.

Tele-City (2016) a fost un proiect de performance telematic participativ pe smartphone care a implicat peste 100 de elevi de liceu din Buzău, Brașov, Iași și Brăila. Am conceput acest proiect cu scopul de a explora potențialul educațional al artei telematice în

¹⁵ Datorită generozității regizoarei Kedves Emőke am avut acces la înregistrare și la alte materiale despre spectacol.

¹⁶ Vezi <https://www.popuptheatrics.com/long-distance-affair.html> și <https://revistascena.ro/en/news/juggerknot-theatre-company-and-popup-theatrics-long-distance-affair/> (accesate 03.01.2021)

¹⁷ Vezi pagina spectacolului aici: <https://instrucionalpentrusingurate.ro/> (accesat 03.01.2021).

¹⁸ Textul a fost scris împreună cu Armine Vosganian, care a fost și unica actriță.

Vezi și Epîngeac, Alina, *Un performance doar al tău – Strada Popa Rusu Nr. 30* în Yorick, 01/09/2015: <https://yorick.ro/un-performance-doar-al-tau-strada-popa-rusu-nr-30/> (accesat 03.01.2021)

contexte non-formale. Adolescenții lucrau în grupuri mici (2-3 persoane, deși au fost și excepții) pentru a prezenta în mod creativ obiective din orașul lor unui grup de elevi situați într-o sală de clasă dintr-un alt oraș. Publicul le putea adresa întrebări în timp real celor de pe teren.¹⁹

Tele-City s-a dezvoltat din *Before Sunset/After Sunrise* (2015-2016), o serie de performance-uri telematice participative care au conectat maxim 2 participanți din Londra cu un performer aflat într-un oraș din altă țară (București, Varșovia, Białystok, Los Angeles, New York, Waukesha, Perth și Atena).²⁰ La începutul sau la sfârșitul performance-ului (în funcție de variantă), participanții asistau la răsăritul sau la apusul soarelui în orașul performer-ului, transmis în timp real prin video-conferință pe smartphone.

Cel mai amplu proiect de teatru telematic pe care l-am coordonat este *Tele-Encounters* (2017-2019), co-finanțat prin programul Europa Creativă al Uniunii Europene.²¹ În afară de activitatea de management, am fost co-dramaturg (alături de Ion Mircioagă) și co-regizor (alături de Ion Mircioagă și Javier Galindo) a spectacolului de teatru telematic *Planeta Viselor Pierdute* (2018, Buzău-Murcia). Cele 17 reprezentații au avut loc simultan în România și Spania, cu public și actori prezenți fizic în ambele spații. Actorii aflați la distanță interacționau live prin video-conferință și avataruri animate controlate prin Kinect. Piesa urmărește povestea unei familii despărțite de migrație și a fost inspirată de interviuri cu emigranți români din Spania și copii rămași acasă. Una dintre reprezentații a fost transmisă live pe YouTube din România.²²

¹⁹ Un scurt documentar: <https://youtu.be/MD3FpOWKvFA> (accesat 01.08.2020). Vezi și cartea proiectului: Hanganu, Marina, Mihai, Paula, Mircioagă, Ion (ed.) (2016) *Tele-City: Telematica și Pedagogia*, Buzău: Ed. Alpha. *Tele-City* a fost produs de Teatrul „George Ciprian” Buzău și co-finanțat de AFCN.

²⁰ *Before Sunset/After Sunrise* a fost prezentat în cadrul Bloomsbury Festival 2015 și We Are Now Festival 2016 (The Roundhouse). Mai multe informații sunt disponibile aici: <https://beforesunsetaftersunrise.wordpress.com/>. Trailerul: <https://youtu.be/9ts6NqIAyg4> (accesat 01.08.2020). Performerii: Cristina Ispas, Jess Kaufman, Jakub Snochowski, Jack Davenport, Nefeli Tsipouridi, Cătălina Bălălu, Lucian Rus, Martin Lindsay, Rania Kim și Simona Maican.

²¹ Lider de proiect: Teatrul „George Ciprian” Buzău. Parteneri: UCAM Universidad Católica San Antonio de Murcia (Spania) și Município de Lousada (Portugalia). Site-ul oficial al proiectului: <https://www.tele-encounters.com/> (accesat 01.08.2020). Toate rezultatele proiectului sunt disponibile și aici: <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/projects/ce-project-details/#project/583840-CREA-1-2017-1-RO-CULT-COOP1> (accesat 01.08.2020).

²² Spectacolul de teatru telematic *Planeta Viselor Pierdute* a fost realizat în 2018 în cadrul proiectului *Tele-Encounters*, co-finanțat prin programul Europa Creativă al Uniunii Europene. Concept telematic: Marina Hanganu. Text de Ion Mircioagă și Marina Hanganu. Actori: Andreea Darie, Radu Solcanu, Ruxandra Oancea, Tony Blaya, Ana Polo. Regia: Marina Hanganu, Ion Mircioagă (RO), Javier Galindo (ES). Scenografia: Alexandra Constantin. Design multimedia: Ygrex Interactive/Mindscape Studio. Producători: Teatrul „George Ciprian” Buzău (România) și UCAM Universidad Católica San Antonio de Murcia (Spania).

Fig. 1 *Planeta Viselor Pierdute* (2018, Buzău-Murcia) (de la stânga la dreapta) Ana Polo și Ruxandra Oancea pe scena de la Centro Párraga (Murcia) și (pe ecran) Andreea Darie și Radu Solcanu, live de pe scena Teatrului „George Ciprian” (Buzău). Foto: Francisco José Ruiz.

Fig. 2 Teste cu animația digitală controlată prin Kinect. În spectacol, în lumea imaginară mamă-fică, Andreea Darie (România) și Ruxandra Oancea (Spania) se întâlneau pe ecran și puteau desena (în culori diferite). Foto: Costin Fetic.

Fig. 3 Andreea Darie în România (pe scenă) și Ruxandra Oancea în Spania (proiecție). Planul general al camerei din Spania creează impresia unui spațiu comun. Foto: Costin Fetic.

Fig. 4 În Spania, Ana Polo, Ruxandra Oancea și Tony Blaya își iau rămas bun de la public. În proiecție vedem publicul din România. Foto: Francisco José Ruiz.

În 2020, am obținut o nouă finanțare Europa Creativă pentru un proiect care duce mai departe cercetarea artistică și sociologică începută în *Tele-Encounters* într-un nou concept. Proiectul *Tele-Encounters: Beyond the Human* (2020-2023) explorează relația dintre om și robot în contextul singurătății la vârste înaintate. În colaborare cu artiști români și italieni, voi realiza un spectacol telematic (2022) care va conecta Teatrul „George Ciprian” din Buzău și teatrul Industria Scenica din Vimodrone, Italia. Unul dintre performeri va fi un robot construit special.²³

²³ Vezi <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/projects/ce-project-details/#project/616748-CREA-1-2020-1-RO-CULT-COOP1> (accesat 02.01.2021) și <https://tele-encounters-beyond.eu/> (accesat 07.04.2021).

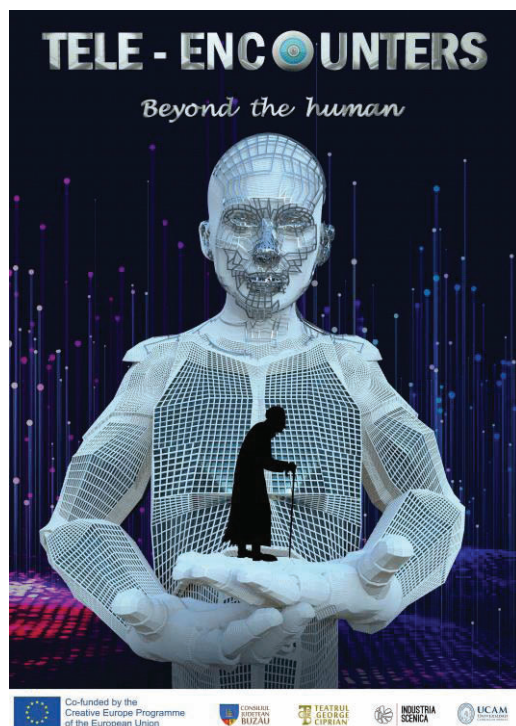

Fig. 5 Posterul proiectului *Tele-Encounters: Beyond the Human* (2020-2023).

Artistă: Daniela Dughiană

În timpul pandemiei, am regizat pe Zoom spectacolul *Generation 200/Generația 200*, produs de Teatrul „George Ciprian” din Buzău. Nu este, însă, un exemplu de *teatru în forță majoră* – aş fi optat tot pentru formatul telematic şi în alte condiții. *Generation 200* a avut o reprezentație-test în limba engleză în cadrul întâlnirii plenare a rețelei IETM şi acum se joacă în două versiuni, una pentru un public internațional (în engleză), una pentru publicul din România. Spectacolul este interactiv şi abordează un subiect futurist, dar poate nu atât de îndepărtat: extinderea duratei medii de viață. Actrița este Armine Vosgianian, textul e scris de mine, iar structura de joc a fost elaborată împreună cu lect. univ. dr. Diana Dragomir (Vasile).²⁴

²⁴ *Generation 200/Generația 200*. Actriță: Armine Vosgianian. Concept, regie, text: Marina Hanganu. Structură de joc: Diana Dragomir (Vasile). Light design, realizare instalație decor şi operator video şi lumini: Adrian Dragoman. Maestru sunet: Gabriel Ilie. Muzica: Mihaela Vosgianian. Video: Armine Vosgianian. Vezi un articol despre spectacol: Ionescu, Cristian, *Buzoienii pot deveni personaje de teatru într-un spectacol despre „leacul” împotriva îmbătrânirii* în *Opinia*, 08.12.2020: <https://opiniabuzau.ro/buzoienii-pot-deveni-personaje-de-teatru-intr-un-spectacol-despre-leacul-impotriva-imbataranirii/> (accesat 03.01.2021).

Fig. 6-7 Armine Vosganian în rolul Annei Assadour în *Generația 200*. Foto: Diana Nistor

Concluzie

Performance-ul telematic care depinde de co-prezența fizică a unui grup de oameni în cel puțin unul dintre spații s-a dovedit dificil sau de-a dreptul imposibil în timpul pandemiei, în timp ce spectacolele pentru un public online au devenit comune. Un precursor al ramurii accesate exclusiv online este programul TV al lui Nam June Paik, *Good Morning, Mr. Orwell* (1984), care a adus împreună artiști importanți din Franța, Germania și SUA, teleprezenți în timp real prin satelit pentru un public global.²⁵ Morfologic, *teatrul în forță majoră* face parte din aceeași ramură a artei telematice și orice pretenții recente cu privire la inventarea genului sunt nefondate.

„Teatrul în forță majoră” nu trebuie desconsiderat – sunt câteva exemple semnificative realizate în străinătate și chiar în România în această perioadă. Pe plan național, se remarcă *EXEUNT* (spectacolul jucat live, regia Bobi Pricop), *Tinerete fără bătrânețe – povestiri din diaspora* (regia Aristița Albăcan) și *Instrucțional pentru singurătate*

²⁵ Mai multe detalii aici: <https://www.eai.org/titles/good-morning-mr-orwell>. Înregistrarea e disponibilă aici: <https://www.youtube.com/watch?v=0oUdI-KFCyU&feature=youtu.be>. (accesat 01.08.2020). *Satellite Arts Project* (1977) realizat de Kit Galloway și Sherrie Rabinowitz e tot un precursor evident al acestei ramuri, dar din câte știu eu nu a fost transmis live la TV.

(PopUp Theatrics).²⁶ Este esențial, însă, ca artiștii, criticii și teoreticienii să fie conștienți de lunga istorie a genului și de faptul că artiști din toată lumea optează pentru folosirea telematicii din motive estetice, nu din imposibilitatea fizică de a face teatru clasic. E mult să vorbim de „noi forme” sau „noi estetici” apărute în pandemie, deși s-a vehiculat în mod repetat acest punct de vedere în mediul teatral românesc și internațional. Ceea ce se petrece, de fapt, este *deplasarea către centru a unor forme artistice până acum marginale*. A discuta despre inovație în interiorul genului este cu totul altceva – desigur, arta telematică este un mediu propice pentru inovație, în pas cu situația socială și cu evoluția tehnologică. Dar pentru a discerne ce reprezintă inovație și ce nu, o privire în context este vitală.

Consider că e nevoie de noi voci în teatrul românesc, inclusiv la nivel teoretic. Poate cei mai în măsură să scrie și să vorbească despre „noile estetici” sunt artiștii-cercetători, capabili să teoretizeze și să contextualizeze propria practică. Nu e nevoie doar ca teatrul „mainstream” să se reinventeze. Se face simțită nevoia acută a redistribuirii puterii și a mijloacelor de producție în teatrul românesc și a creșterii vizibilității artei experimentale.

În lumina crudă a pandemiei, teatrul telematic a fost (re)descoperit ca formă de reziliență creativă. Dar el e mai mult de atât, așa cum se poate deduce din acest articol. Teatrul „mainstream”, în prezent ajuns la limită, poate învăța din istoria teatrului experimental lărgindu-și, astfel, paleta de expresie, metodele de repetiții și înțelegerea conceptului de „prezență”. Nu trebuie să facem toți teatru telematic – rezultatul ar putea fi o nedorită uniformizare artistică. Trebuie doar să fim deschiși la multiple moduri de „a fi” în artă și în lume și să știm unde ne situăm pe o hartă de corespondențe în spațiu și timp.

References:

1. BAY-CHENG, Sarah, KATTENBELT, Chiel, LAVENDER, Andy, NELSON, Robin (2010) *Mapping Intermediality in Performance*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
2. CHATZICHRISTODOULOU, Maria (2010) *CYBERTHEATRES: Emergent Networked Performance Practices*. Teză de doctorat. Goldsmiths, University of London.
3. DIXON, Steve (2007) *Digital Performance – a History of New Media in Theatre, Dance, Performance Art and Installation*. London: The MIT Press.
4. HANGANU, Marina (2019) "Dramaturgy and Telepresence" în Hanganu, Marina (ed.) *Tele-Encounters: Telepresence and Migration*. București: UNATC Press. pp. 56-126. Vezi p. 63-64.
5. HANGANU, Marina, MIHAI, Paula, MIRCIOAGĂ, Ion (2016) *Tele-City: Telematica și Pedagogia*. Buzău: Ed. Alpha.
6. KAC, Eduardo (2005) *Telepresence and Bio Art: Networking Humans, Rabbits, and Robots*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
7. PARKER-STARBUCK, Jennifer (2011) *Cyborg Theatre: Corporeal/Technological Intersections in Multimedia Performance*, London: Palgrave Macmillan.

²⁶ Lista nu este exhaustivă.

8. SANT, Toni (2013) "Theatrical performance on the Internet: How far have we come since Hamnet?", *International Journal of Performance Arts and Digital Media*, 9:2, pp. 247-259.

Online references:

1. EPÎNGEAC, Alina (2015) *Un performance doar al tău – Strada Popa Rusu Nr. 30* [online]. Available at: <https://yorick.ro/un-performance-doar-al-tau-strada-popa-rusu-nr-30/> (Accessed: 3 January 2021)
2. GORMAN, Tom et al. (2020) *Immersive Telepresence in Theatre* [online]. Available at: <https://telepresenceintheatre.coventry.domains/uncategorized/hello-world/> (Accessed: 1 August 2020)
3. Instrucțional pentru singurătate (2020) *Instrucțional pentru singurătate* [online]. Available at: <https://instructionalpentrusinguratate.ro/> (Accessed: 3 January 2021)
4. IONESCU, Cristian (2020) *Buzoienii pot deveni personaje de teatru într-un spectacol despre „leacul” împotriva îmbătrânirii* [online]. Available at: <https://opiniabuzau.ro/buzoienii-pot-deveni-personaje-de-teatru-intr-un-spectacol-despre-leacul-impotriva-imbatrânirii/> (Accessed: 3 January 2021)
5. Scena.ro (2020) *Juggerknot Theatre Company and PopUP Theatrics: LONG DISTANCE AFFAIR* [online]. Available at: <https://revistascena.ro/en/news/juggerknot-theatre-company-and-popup-theatrics-long-distance-affair/> (Accessed: 3 January 2021)
6. Teatrul „George Ciprian”, Buzău (2016) *Tele-City* [online]. Available at: <https://www.teatrulgeorgeciprian.ro/prezentare-tele-city/> (Accessed: 1 August 2020)
7. Tele-Encounters (2020) *Tele-encounters* [online]. Available at: <https://www.tele-encounters.com/> (Accessed: 1 August 2020)
8. Tele-Encounters. Beyond the Human (2020) *Tele-encounters. Beyond the Human* [online]. Available at: <https://tele-encounters-beyond.eu/> (Accessed: 1 August 2020)
9. VARLEY-JAMIESON, Helen (2008) *Adventures in Cyberformance – experiments at the interface of theatre and the internet* [online]. Available at: <https://www.creative-catalyst.com/thesis.html> (Accessed: 20 December 2019)

Performance references:

1. *Alice (Pe urmele lui Lewis Carroll)* (2020) Directed by Kedves Emőke [Teatrul Maghiar de Stat, Timișoara]
2. *Before Sunset/After Sunrise* by Marina Hanganu (2015) Directed by Marina Hanganu [Roundhouse Foyer, London]
3. *Double Entendre* (1981) Directed by Douglas Davies [Whitney Museum of American Art, New York & Centre National d'Art et de Culture Georges Pompidou, Paris]

4. *Essay Concerning Human Understanding* (1994) Directed by Eduardo Kac [Center for Contemporary Art, Lexington (Kentucky) & Science Hall, New York]
5. *EXEUNT* by Lavinia Braniște (2020) Directed by Bobi Pricop [#Reactor de creație și experiment, Cluj-Napoca]
6. *Generation 200/Generația 200* by Marina Hanganu (2020) Directed by Marina Hanganu [Teatrul „George Ciprian”, Buzău]
7. *Good Morning, Mr. Orwell* (1984) Directed by Nam June Paik [PBS station, New York & Centre Pompidou]
8. *Mad Forest* by Caryl Churchill (2020) Directed by Ashley Tata [Richard B. Fisher Center for the Performing Arts at Bard College, Annandale-on-Hudson, New York]
9. *Planeta viselor pierdute* by Ion Mircioagă și Marina Hanganu (2018) Directed by Marina Hanganu, Ion Mircioagă, Javier Galindo [Teatrul „George Ciprian”, Buzău, Universidad Católica San Antonio de Murcia (ES) & Municipio de Lousada (PT)]
10. *Satellite Arts Project* (1977) Directed by Kit Galloway and Sherrie Rabinowitz [multiple locations]
11. *Send/Receive Satellite Network* (1977) Directed by Liza Béar and Keith Sonnier [multiple locations]
12. *Telegarden* (1995-2004) Directed by Ken Goldberg [Ars Electronica Museum, Linz]
13. *Tinerete fără bătrânețe – povestiri din diaspora* (2020) Directed by Aristița Albăcan [Teatrul Luni (Green Hours), Bucharest]

Marina Hanganu is a theatre director working with new media in an artistic research context. Since 2016, she has been writing and coordinating national and European cultural projects on behalf of “George Ciprian” Theatre in Buzău, Romania, often undertaking both a managerial and an artistic role. Between 2017-2019, she was artistic director of the “Tele-Encounters” Creative Europe project. She is currently artistic director of “Tele-Encounters: Beyond the Human” (2020-2023), a sequel Creative Europe project focusing on the integration of telepresence, robots, and AI into art and the impact of technology on transnational family relationships. The project is again led by “George Ciprian” Theatre, in partnership with UCAM, Spain, and Industria Scenica, Italy. Marina has a BA in Theatre Directing from UNATC Bucharest and an MA in Advanced Theatre Practice from the Royal Central School of Speech and Drama, London. Since 2018, she has been studying telematic theatre as part of her doctoral research at UNATC.